

TÜRKMENÇEDE KILINIŞ İŞLEMCİSİ OLARAK ART-FİLLER

Sema ASLAN DEMİR*

Özet: Bu çalışmada, Türkmençede goşma işlikler olarak adlandırılan ve asıl fiil+zarf fiil+yardımcı fiil biçiminde fiil birleşmeleri oluşturan yardımcı fiillerin [art-fiiller], temel fiilin kalınışı üzerinde oluşturduğu etkiler tartışılacaktır. Türkmençe ile ilgili çalışmalarda bu tür leksikal birimler hareketin başlangıcını, tezliğini, sürekliliğini, bittiğini gösterme vb. işlevsel tanımlamalarla değerlendirilmiştir, ancak bu yardımcı fiillerin birer kalınış işlemcisi olarak ne tür işlevler üstlendiği, üzerinde durulmayı hak eden bir tartışma konusu olarak varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmada, Türkmençedeki bu fiillere kalınış kategorisi açısından bakılacak, hareketin başlangıcını, tezliğini, sürekliliğini, bittiğini gösterme vb. sözü edilen bir dizi işlev, kalınış kategorisi bağlamında sistemleştirilmeye ve yorumlanmaya çalışılacaktır. Kalınış (actionality, aktionsart), fiilin iç semantik yapısıyla ilgili leksikal bir kategoridir. Ancak fiil leksemiyle ilgili her türlü semantik değer kalınışın konusu değildir; kalınış, fiilin iç zamansal yapısını konu alır. Fiiller iç-zamansal yapıları ve oluşum evreleri bakımından farklı özelliklere sahip olabilirler. Fiile ait kalınış evreleri, fiilin iç semantik yapısında doğal olarak bulunur, ancak bazı dil araçlarıyla belirli değişikliklere uğrayabilir. Başka bir ifadeyle, bir fiil leksemiye ait evre yapısı, yeniden kategorizasyon yoluyla değişikliğe uğrayabilir. Türk dillerinde, fiillerin kalınış evrelerinde bu tür değişikliklere yol açan işlemcilerden biri de yardımcı fiillerdir. Bu çalışmada, Türkmençede bu tür birleşmelerinin, asıl fiilin kalınış evreleri üzerinde ne tür etkiler oluşturduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Türkmençe, kalınış, yardımcı fiil, leksikal birim, semantik

The auxiliary verbs in Turkmen as actionality operators

Abstract: In this work, the auxiliaries existing in the structure of verbal constructions, which include a cognate verb+converb suffix + auxiliary and which are known as 'goşma işlikler' (descriptive compound verbs) in Turkmen, will be envisaged from the perspective of what kind of effects these auxiliaries cause on the actional phase structure of the basic verb. In Turkmen grammars, such lexical units generally discussed with their certain functional properties as highlighting beginning of the action, suddenness of the action, process of the action or direction of the action etc. But the problem how these auxiliaries function as actionality operators remains its significance. In this work, Turkmen auxiliaries will be envisaged from the frame of aktionsart and the attempt will be to systematize a number of functional descriptions such as highlighting beginning of the action, suddenness of the action, process of the action or direction of the action etc., from the context of aktionsart. Aktionsart is a lexical category which focuses on the inherent semantic structure of the action. But all semantic values related with the verbal lexeme could not be evaluated in the frame of aktionsart. Aktionsart is related with the internal temporal and phasal structure of the event. Events can have different features due to their internal temporal and phasal structures. Although internal phasal structure of an event is inherent its meaning, it can be changed by some linguistic devices. In other words, phasal structure of a verbal lexeme can change by means of recategorization. One of the items which can recategorize the

* Yard. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi.

actional contents of the verbs is the descriptive auxiliary verbs in Turkic languages. In this work, the effects of such auxiliaries on the actional phase structure of the basic verb in Turkmen language will be discussed.

Key words: *Turkmen, aktionsart, auxiliary, lexical item, semantic*

0. Giriş

Türkçe fiil birleşmeleri, sentetik yöntemle/ek birleşmeleriyle elde edilen bazı morfosemantik içeriklerin, az ya da çok benzer biçimde, analitik yöntemle elde edilmesini sağlaması bakımından dikkat çekicidir. Türkiye Türkçesi [TTü.] *bakakal-*, *gidedur-*, *aliver-* vb., *asıl fiil+zarf fiil + yardımcı fiil* biçiminde oluşturulan ve tasvirî fiil, kurallı birleşik fiil, ekleşik fiil, art-fiil vb. terimlerle adlandırılan bu fiil birleşmelerinin tarihî ve modern birçok Türk lehçe ve ağızlarındaki işlevleri Arat 1928, Gabain 1953, Yuldaşev 1965, Menges 1968, Nasilov 1972, Schönig 1984, Demir 1993, Tulum 1997, Johanson 2004, Demirci 2006, Ağcagül 2009, Bacanlı 2009, Ergönenç-Akbaba 2011, Aydemir 2011, Gökçe 2013 vb. pek çok çalışmada değerlendirilmiştir.¹ Bu tür fiil birleşmeleri kılınışsal, görünüş-zamansal ve kiplik (modal) işlevlerle, Türkçe fiil sistemi içinde ilgi çekici leksikal ve gramatikal rollere sahiptir. Bu rollerden modal olanları daha net ayırt edilebilse de, kılınışsal ve görünüş-zamansal işlevlerin ayırt edilmesi konusunda, zaman zaman sınırların bulanıklaştığı durumlarla yüzleşmek de gerekmektedir. Bu durum, kılınış işlevli bazı yardımcı fiillerin [sözdizimsel pozisyonunu belirtmesi nedeniyle bundan sonra art-fiil], zamanla gramatikalleşerek birer görünüş-zaman işaretleyicisine dönüşebilme özelliğiyle yakından ilgilidir (bk. Johanson 1995, Bacanlı 2009, Aydemir 2011, Gökçe 2013).

Bu çalışmada, Türkmencede bazı art-fiillerin, birer kılınış işlemcisi olarak ne tür işlevler üstendikleri tartışılacaktır. Çalışmada, temel fiilin *başlangıç sınırı*, *sürek* ve *bitiş sınırından* oluşan iç evrelerinden birini, evre yapısına müdahale ederek ön plana çıkararak, böylece kılınış türünde değişikliğe neden olan/olabilen *-p ugra-*, *-p bol-*, *-p gutar-*, *-p çık-*, *-p goy-*; ayrıca temel semantik değerinde belirli bir evresi vurgulu olan fiiller üzerinde homojenleştirici etki oluşturan *-p bar-*, *-p yat-*, *-p dur-*, *-p yör-* art-fiilleri üzerinde durulacaktır. Türkmencede, bu çalışmada değerlendirileceklerin dışında başka art-fiiller de vardır. İnceleme, kendi kategorisini temsil edici ve genel işleyişe dair fikir veren belli başlı art-fiillerle sınırlı tutulacaktır. Türkmenceyi konu alan çeşitli kaynaklarda bu tip art-fiillerin işlevleri *hareketin başlangıcını*, *yönünü*, *artışını*, *tezliğini*, *devamlılığını*, *bittiğini gösterme* vb. saptamalarla tanımlanmış olmakla birlikte (Clark 1998: 311, Baylyev 1999: 320, Çağırın 1998, Pilten 2001, Kara 2005, Şahin 2008 vb.), art-fiillerin temel fiilin kılınışı üzerindeki *yeniden yapılandırma* [recategorization] etkisi, üzerinde durulmayı hakeden bir tartışma konusu olarak varlığını sürdürmektedir. Art-fiilin, asıl fiilin kılınış evreleri üzerindeki etkilerini daha iyi anlatabilmek için öncelikle kılınış kategorine dair genel bir çerçeve sunulacaktır.

¹ Tasvirî birleşik fiillerle ilgili tezlerin bir listesi için bk. Ergönenç-Akbaba 2011: 31-32.

1. Kılınış nedir?

Kılınış [aktionsart, actionality], fiilin semantik yapısıyla ilgili leksikal bir kategoridir. Ancak fiil leksemi ile ilgili her türlü semantik değerin kılınışın konusu olmadığını belirtmek gerekir; kılınış, fiilin iç zaman yapısını ve evrelerini konu alır. Fiiller iç-zaman yapıları ve evreleri bakımından farklı karakterlere sahip olabilirler. Bazı fiiller kritik bir durum değişikliği ya da dönüşüm evresine sahipken örn. *ölmek, bulmak, boğulmak* vb. bazıları belirgin bir dönüşüm evresi ya da durum değişikliği bildirmeyebilir, örn. *okumak, yaşamak, yürümek* vb. Dönüşüm bildiren fiiller için kritik dönüşüm evresi başlangıç sınırında örn. *yatmak, oturmak* vb. ya da bitiş sınırında örn. *ulaşmak, bitirmek, ölmek* vb. bulunabilir. Bazı fiiller, oluşum süreci bakımından *anlıkken* bazıları daha uzun bir sürece sahip olabilir. *Süreçli* fiillerin bir kısmı kesintisiz bir sürece sahipken bir kısmı, zaman içinde tekrarlayan daha küçük eylem parçalarından oluşabilir. Fiillerin iç evre yapılarıyla ilgili, temelde ‘eylem içi zaman’ algısına dayanan bu özellikler, onların kılınışını oluşturur. Kılınış, fiilin semantik yapısıyla ilgilidir, ancak bu semantik yapı fiilin *ortaya çıkış, meydana geliş ve son buluş* evreleriyle ilgili olduğu için doğal bir zamansal karakter taşır. Başka bir ifadeyle kılınış kategorisinde, fiilin oluşum evrelerini ilgilendiren bir iç-zaman yapısı söz konusudur. Bu noktadan hareketle kılınışın, kategorik olarak görünüş ve zamandan farklı olduğunu belirtmek gerekir. Görünüş ve zaman, gramatikal kategorilerdir, ancak kılınış leksikal bir kategoridir. Kılınış, görünüş işlemcilerinden bağımsızdır, ancak belirli görünüşlerle belirli kılınış türlerinin daha uyumlu olduğu da bilinmektedir (Kılınışa dair ayrıntılar için bk. Johanson 1971, Uğurlu 2003, Bacanlı 2009, Karadoğan 2009, Aydemir 2010 vb.).²

Fiillerin kılınış özellikleri konusunda dilbilim literatürüne en fazla ilham veren çalışma Zeno Vendler’in 1957 yılında yayımladığı *Verbs and times* adlı makalesidir. Vendler, morfepler aracılığıyla gösterilen geçmiş, şimdi ve gelecek gibi zaman bildirimlerinin yanı sıra, fiillerin semantik yapılarından kaynaklanan bir başka zaman bildiriminin daha bulunduğunu belirtir. Bu ikincisi kılınış ilgilendirmektedir. Vendler fiilleri kılınış özelliklerine göre *faaliyetler* [activities], *hâller* [states], *tamamlamalar* [accomplishments] ve *erişmeler*³ [achievements] olmak üzere dörde ayırır. Söz gelimi, kılınış türü açısından bir *faaliyet* olan *koşmak* fiilinde, kişi bir süre koştuğundan sonra durabilir ve koşma fiilini gerçekleştirmiş olur; *bir mil koşmak* (run a mile) gibi bir eylemde ise kişi bir mil koşmadan durmuşsa, eylem gerçekleşmiş sayılmaz, gerçekleşmiş olması için belirlenen mesafenin tamamlanmış olması gerekir. Bu ikinci tür, tamamlama fiillerini oluşturur (146). Diğer bir ayırım ise erişme bildiren fiiller ve hâl fiilleri arasında yapılır. *Bir yarışı*

² Kılınış kategorisine *yarar kılınışı, ihmal kılınışı, kolaylık kılınışı* vb. semantik değerlerin de dahil edildiği daha kapsamlı bir sınıflandırma yaklaşımı için bk. Gökçe 2013.

³ Tamamlamalar ve erişmeler terimleri Bacanlı 2009’da Türkçeye ‘başarılar’ ve ‘erişiler’ biçiminde aktarılmıştır. Kılınış kategorisiyle ilgili mevcut Türkçe yayınlarda, zaman zaman aynı kavram için küçük farklılıklar gösteren alternatif karşılıkların kullanılabildiği de görülmektedir. Bu çalışmada mevcut terminoloji arasından daha kısa, pratik kullanımlı ve temsil edici olanları tercih edilmeye çalışılmıştır. Faydalı olması için makalenin sonunda alternatif terimlerle ilgili kısa bir listeye yer verilmiştir.

kazanmak, bir şeyi hatırlamak, ulaşmak, bulmak vb. erişme fiilleridir ve süreç bakımından anlaktır; ancak *bir şeyi bilmek, bir şeye inanmak, sevmek, arzu etmek* gibi fiiller hâl fiilleridir; bunlar erişmelerden farklı olarak belirgin bir süre devam ederler (147). Vendler'in sınıflandırması, kılınış türlerini belirlemede fiile bağlı başka unsurları, örneğin tümleç ve nesneyi de dikkate alması (örn. *koşmak:bir mil koşmak* vb.) nedeniyle, temelde fiil leksemine dayanan kılınışın, başka belirleyenlerle birlikte çalışabildiğini de gösterir. Takip eden sınıflandırma denemelerine bu durum, kılınışın salt fiil leksemi boyutunda ele alınması ya da tümleçlerden cümleye, hatta bağlamsal ve pragmatik verilere kadar, birtakım belirleyenlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğiyle ilgili bir yaklaşım farkı olarak da yansıtacaktır. Kılınışa dair diğer çalışmalar ve sınıflandırma denemeleri için bk. Verkuyl 1972, Comrie 1976, Dowty 1979, Simith 1991, Tatevosov 2002, Bacanlı 2009, Aydemir 2010 vb. Burada, aşağıda ayrıca üzerinde durulacak olan Johanson'un sınıflandırması dışında diğer sınıflandırma denemelerine değinilmeyecektir.

Johanson'un Türk dillerinden hareketle yaptığı sınıflandırmada fiiller genel olarak *dönüşümlü* ve *dönüşümsüz* olmak üzere ikiye ayrılır. *Dönüşümlü* [transformative] kılınış ibareleri, doğal bir dönüşüm evresine sahiptir. Kılınış ibaresinin türüne göre fiilin başlangıç ya da bitiş sınırında bulunabilen bu doğal dönüşüm evresi; bir durum değişikliğine, dönüşümün gerçekleştiği bir zirve noktasına işaret eder. *Dönüşümsüz* [nontransformative] kılınış ibarelerinde ise bu tür bir kritik sınır ya da dönüşüm evresi bulunmaz (Johanson 2000: 59).

Dönüşümlü kılınış ibareleri, dönüşümün hangi evrede gerçekleştiği ya da kritik sınırı hangi evrenin oluşturduğuna bağlı olarak *ön-dönüşümlü* [initiotransformative] ya da *son-dönüşümlü* [finitransformative] olabilir. *Son-dönüşümlü* kılınış ibarelerinde dönüşüm evresi kılınışsal içeriğin sonunda bulunur. Bu fiiller *ölmek, ulaşmak, boğulmak* vb. doğal bir sona doğru ilerliyor gibi tasarlanır ve kritik son sınıra ulaşılmadan gerçekleşmiş sayılmazlar. Süreçlerinin az ya da çok belirgin olmasına göre *anlık* (örn. *hapşurmak*) veya daha uzun bir süreye sahip olabilirler (örn. *donmak, ölmek*). İlkinde yalnızca dönüşümlü son sınır belirgindir, fiil öncülleri olmayan ani bir dönüşümü ima eder; ikincisinde ise süre, son sınıra götüren bir süreç olarak daha belirgin varlık gösterir ya da en azından dönüşüm öncesinde süreç içeren bir evreleşmeye dilbilimsel anlamda izin verir. Ön-dönüşümlü fiillerde ise fiilin dönüşümü ya da durum değişikliği başlangıç evresinde gerçekleşir. Bu fiiller ilki *sonlu* [telic] ve dinamik, ikincisi *sonsuz* [atelic] ve durağan olmak üzere iki evreli, heterojen bir yapı sergilerler. Eylemle birlikte bir de eyleme girme evresi bildirirler, örneğin *oturmak*: i. oturur pozisyona geçmek, ii. bu pozisyonda oturmak, *tutmak*: i. kavrayıp tutmak, ii. tutar hâlde olmak (Johanson 2000: 60-62).

*Dönüşümsüz*ler ise belirgin bir başlangıç ya da bitiş dönüşümü bildirmeyen, kılınış içeriği bakımından homojen fiillerdir, örn. *ağlamak, koşmak, istemek, çalışmak, yazmak, yürümek* vb. Bu tür kılınış ibarelerinde her üç evre de eşit oranda önemlidir, olası sınırlamalar ancak dışsal olabilir, örn. *eve kadar koşmak, sabaha kadar ağlamak* vb. Dönüşümsüz fiillerden bir kısmı *dinamiktir*, bunlar dinamik olmayanlara göre zaman bakımından daha az sabit bir içeriğe sahiptir, aşamalı bir

değişim bildirirler, örn. *yemek, oynamak, büyümek, yürümek* vb. Dinamik olmayan dönüşümsüzler ise kılınışsal içerik bakımından durağan, ilerleyici iç gelişmeden yoksun olarak kavramlaşırlar. Göreceli olarak, değişmeyen, zamana dayanıklı fiziksel ve sosyal özellikleri, ilişkileri, bilgileri vb. bildirirler, örn *içermek, sahip olmak, değmek* (değer olmak), *ait olmak* vb. (Johanson 2000: 64, 65).

Fiillere ait kılınış değerlerinin belirlenmesi uygulamada, her zaman teorideki kadar problemsiz değildir. Söz gelimi, bir fiilin sözlükte aynı madde başı altında sıralanan farklı anlamları, farklı kılınış özelliklerine sahip olabilmekte ve doğru belirlemelerin yapılabilmesi için bağlama ihtiyaç duyulmaktadır. Örn. *dur-* fiili ‘ayakta durmak, bir yerde bulunmak’ vb. anlamlar bildirdiğinde (bir duruma geçmeyi ve o durumda kalmayı bildirdiği için) bir ön-dönüşümlü iken, ‘çalışmaz hâle gelmek, stop etmek’ anlamıyla bir son-dönüşümlüdür. Kılınış belirlemede kullanılan bazı ölçütlerse, fiillerin bütün görünüşlerini kapsayan bir geçerlilik düzeyine sahip değildir. Söz gelimi, son-dönüşümlülerle uyum göstermemesi nedeniyle kılınış belirleme ölçütü olarak kullanılan ‘-maya başla-’ biçimbirimi (**ölmeye başla-*, **evlenmeye başla-* vb.), dizisel ya da çoğul eylemlerin başlangıcını belirttiklerinde son-dönüşümlülerle de uyum gösterir: *Canlılar soğuktan ölmeye başladılar, Kadınlar neden geç evlenmeye başladı?* Fiillerin farklı semantik görünüşlerinin öncelenmesi, çalışmalarda, zaman zaman aynı fiilin farklı kategoriler altında yer bulmasıyla da sonuçlanabilmektedir.

2. Kılınış işlemcileri

Bir fiilin evre yapısı ya da kılınışsal içeriği, semantik yapısında doğal olarak bulunan içkin bir özelliğidir; ancak bu yapı bazı dil araçlarıyla değişikliğe uğrayabilir. Başka bir ifadeyle, bir fiil leksemine ait temel evre yapısı zarflar, hâl ekleri, türetime dayalı işaretleyiciler vb. kılınış işlemcileri ile içerik değişikliğine uğrayabilir. Böylece temel düzeyde bir kılınışsal içerik, türemiş düzeyde bir kılınışsal içeriğe evrilir. Örneğin TTü. *son-dönüşümlü* olan *kovmak* eylemi, *-ala* ekini alarak, süreğin ön plana çıktığı dönüşümsüz bir eyleme değişebilir. Bu, bir bakıma kılınışsal içeriği *yeniden yapılandırma* [recategorization] işlemidir. Olumsuzluk ekinin, ettirgenlik ve diğer bazı fiilden fiil yapım eklerinin, zarf, nesne vb. sözdizimsel öğelerin bu tür işlemleri yapabildiği bilinmektedir (bk. Kononov 1956: 207, Simith 1991: 71, Johanson 2000: 72, Bacanlı 2009: 66, Karadoğan 2009: 41, Korkmaz 2003: 535). Türk dillerinde temel fiilin kılınışını yeniden yapılandırabilen bir başka yapı da art-fiillerdir. Art-fiiller, temel kılınış ibaresinin anlamını değiştirerek yeni eylemsel içerikler türetebilirler. Herhangi bir evresi ön planda olmayan bir fiilin *başlangıç, bitiş, süre* vb. belirli bir evresini seçerek özelleştirebilir ya da kritik sınırı olan fiilleri homojenleştirerek sınıra dayalı yorumları kapatabilirler (bk. Johanson 2000: 56).

Bu çalışmada, art-fiillerin temel kılınış ibaresine yönelik *dönüşümlüleştirme* veya *dönüşümsüzleştirme* biçimindeki müdahalesinden başka ‘dönüşümün konumunu değiştirme’, örneğin son-dönüşümlü bir eylemi ön-dönüşümlü hâle getirme ya da temel evre yapısına müdahale etmeksizin, süreçli bir eylemi ‘anlıklaştırma’ gibi işlemlerden de söz edilecektir. Bu aşamada, i. *eyleme eklenen art-fiilin etkisi*, ii. *temel fiilin kılınışsal içeriği* olmak üzere, süreci yönlendiren iki

belirleyen vardır. Söz gelimi, bir art-fiil, A tipi bir kılınış ibaresi üzerinde oluşturduğu etkiyi B tipi bir kılınış ibaresi üzerinde oluşturmayabilir. B tipi kılınış ibaresiyle etkileşiminde, var olan kılınışsal özelliği evre yapısını değiştirmeksizin vurgulama veya A tipinde gerçekleştirdiğiyle aynı olmayan bir evre yapılanması oluşturma vb. çıktılar da elde edilebilir. Örneğin, vurguya bağlı olarak ‘çabukluk, acele, beklenmezlik, ummama’ ve ‘başkası için/başkasının yararına bir şey yapma’, ‘birşeyi özensiz, gelişi güzel yapma’ biçiminde değişik işlevleri yerine getirebilen TTü -iver- art-fiili (Demir 1993: 55, ayr. 1994⁴, Yüce 1973: 12), belirgin bir süreği olan son-dönüşümlü fiillerle birleştiğinde, süreği anlıklaştırarak öncülleri hissedilmeyen ani bir dönüşüm sağlar: *Adam oracıkta ölüverdi, Yaz birden geliverdi* vb. Bu etki, durağan bir dönüşümsüz eylemde, süreği dinamikleştirme, statik yapıya belirgin bir ivme kazandırma biçiminde de ortaya çıkabilir: *Yüreğim bir anda dört mevsimi yaşayıverdi* vb. -iver- art-fiilinin ön-dönüşümlü fiillerde dinamik ilk evreyi vurguladığıyla ilgili bk. Karadoğan 2009: 65, dinamik ilk evrenin hızla tamamlandığını anlatmasıyla ilgili bk. Aksan 2003: 75. -iver art-fiilinin asıl fiilin kılınışına müdahale edip süreçlileri anlıklaştırması veya durağan fiilleri dinamiklestirmesi tezlik, birdenbirelik, umulmadık olma, özensizlik vb. okumalarla da uyum gösterir. Bu özelliği, art-fiilin ‘başkasının yararına bir şey yapma’ işleviyle de uyumludur. Süreçlilerin anlıklaştırılması, konuşurun veya dinleyicinin zihninde, yapılacak işin psikolojik olarak hafifletilmesini sağlar. Böylece art-fiillerin Johanson 2004’te belirtilen, kılınışsal içeriği *dönüşümlüleştirme:dönüşümsüzleştirme* yönündeki birincil işlevinin yanı sıra, kılınışsal içeriği *dinamikleştirme : durağanlaştırma, süreklileştirme : anlıklaştırma* biçiminde ikinci bir işlevinden de söz edilebilir.⁵

Üzerinde durulacak bir diğer örnek, kılınışsal içerik üzerindeki etkisi diğer semantik işlevlerinin gerisinde kalmış olan -eyaz- art-fiilidir. Türkçe gramerlerde yaklaşma işleviyle değerlendirilen ve özellikle sonlu [telik] fiillerle uyumlu olan bu art-fiil, görünüş, kiplik, zaman vb. birden fazla kategoriye aynı anda ilgilendiren ve dilbilim yazınında *avertive* olarak adlandırılan bir biçimbirim olmanın yanı sıra kılınış kategorisi bakımından da anlamlıdır (bk. Gökçe 2013: 162, avertive ile ilgili bk. Kuteva 2001: 102). Özellikle *boğul-, öl-, düş-* vb. son-dönüşümlü ve az da olsa *otur-, gör-* vb. ön-dönüşümlü fiillerle kullanıldığı durumlarda bu art-fiil, dönüşüm evresini bloke eder, fiilin gerçekleşmiş sayılması için ulaşılması/aşılması gereken kritik sınıra ulaşılmadığını bildirir; erişme birdiren fiilleri erişsiz hâle getirir. Bu art-fiilin, kritik sınıra ulaşabilme görünümünün yokluğunu belirterek fiiller üzerinde dönüşümsüzleştirici etki oluşturan ‘olumsuzluk’ kategorisine (bk. Johanson 2000: 72) benzer bir işleyişe sahip olduğu düşünülebilir.

⁴ Johanson, Demir 1993’te vurgu ile ayırt edilebildiği belirtilen bu iki işlevin, farklı leksikal birimlerden gelme olasılığını da tartışmıştır bk. 2004: 184.

⁵ Krş. Karadoğan 2009: 65, olayların gerçekleşme sürelerindeki uzunluk ya da kısalığın, fiil tabanının kılınışı üzerinde etkili olmadığını yönündeki tespit.

3. Türkmençede kılınış işlemcileri

Bu bölümde, Türkmençede fiilin kılınışsal içeriğini yeniden yapılandırma ve evre belirleme işlevini yerine getirebilen bazı art-fiillerden söz edilecektir. Kılınış işlemcisi işlevi gören bu art-fiiller, temel evre yapısı ön ya da son dönüşümlü olan fiilleri, sınıra dayalı yorumları baskılayarak dönüşümsüzleştirirler. Dönüşümsüz bir eylemi ise başlangıç ya da bitiş sınırını vurgulayarak dönüşümlü hâle getirebilirler. Birinci değişiklik evre yapısında homojenleşmeye, ikinci değişiklik ise heterojenleşmeye neden olur (Johanson 1971: 198-200, 2000: 66, 2004: 182, 183, Bacanlı 2009: 60). Bu bölümde ilk olarak fiile, temel kılınış ibaresinde bulunmayan bir kritik sınır yorumu kazandırarak fiilin başlangıç ya da bitiş sınırını belirginleştiren *dönüşümlüleştirici* [transformativizer] art-fiillerden söz edilecektir. Takip eden bölümde ise, başlangıç veya bitiş sınırı üzerindeki vurguyu baskılayarak homojen görünümlü fiiller oluşturan veya evre yapısını tekrarlı/çok kesitli olacak şekilde düzenleyip kritik sınır algısını ortadan kaldıran *dönüşümsüzleştirici* [nontransformativizer] fiillerden söz edilecektir.⁶ Örnekler, standart Türkmen Latin alfabesiyle gösterilecektir.

3.1. Dönüşümlüleştiriciler

3.1.1 -p ugra-

Türkmençe gramerlerde işlevi ‘hareketin başlangıcını gösterme’ (Baylyev 1999: 322, Clark 1998: 311) biçiminde betimlenen *-p ugra-* art-fiili, bütün evreleri aynı derecede önemli, homojen bir dönüşümsüz fiili, ön-dönüşümlü olarak yeniden yapılandırabilir. Böylece fiile, temel anlamında bulunmayan bir ön sınır vurgusu kazandırılmış olur. Homojen görünümlü bir fiilin başlangıç evresi vurgulanarak öne çıkarıldığı için fiil heterojen bir hâl alır. İlk örnekte yer alan dönüşümsüz *yöre-* ‘yürümek’ ve 2. örnekteki *giñe-* ‘genişlemek’ fiilleri, *-p ugra-* art-fiilini alarak TTü. ‘yürümeye başla-’ ve ‘genişlemeye başla-’ biçiminde aktarılabilen ön-dönüşümlü bir fiile değişirler. Bütün fiillerin doğal olarak belirli bir başlangıç ve bitiş sınırı bulunur, ancak bu sınırlar dönüşümsüz fiillerde ön planda değildir. *-p ugra-* art-fiilini alan dönüşümsüz bir fiil, ön sınırına, ilk hâlinde olmayan bir vurgu kazanır.

-p ugra- art-fiilliyle oluşturulan ön-dönüşümlüler, *tut-, yat-, otur-, dur-* vb. ontolojik olarak ön-dönüşümlü olan ve genellikle *dinamik bir dönüşüm evresi + dönüşüm sonrası durağan evre* tipi bir iç yapıya sahip fiillerden farklı olarak *dinamik dönüşüm evresi + faaliyet* tipi bir yapılanmaya sahip olurlar.

(1) Utby eden teklibinden ýüz dönderip, *yöräp ugrayar* welin gyz ýaglygyny aýryp oña: -Men entek ýigrimi-de ýaşamok we meniň saçymda bir ak hem ýok diýýär. İN. [Utby, ettiği tekliften vaz geçip yürümeye başlıyor, ancak kız başörtüsünü çıkarıp ona: -Ben şimdi yirmi yaşında bile değilim ve benim saçımda bir tane bile ak yok diyor.]

(2) 10-njy asyryň aýaklarynda hem bu döwlet *giñäp ugrayar*. İN. [10. Asrın sonlarında bu devlet genişlemeye başlıyor.]

⁶ Benzer bir yaklaşımla Tatarca üzerine yapılmış ayrıntılı bir çalışma için bk. Schönig 1984, Altayca için bk. Bacanlı 2008, 2009, Uygurca için bk. Rentzsch 2006 vb.

-p *ugra-* art-fiilinin son-dönüşümlü fiiller üzerindeki etkisi dikkat çekicidir. Birinci bölümünde de belirtildiği gibi, son-dönüşümlü fiillerin gerçekleşmesi için fiilin kritik son sınırına ulaşılması gerekir. -p *ugra-* yapısı son-dönüşümlü fiillerde, kritik son sınır üzerindeki vurguyu kaldırır ve eylemi ön-dönüşümlü olarak yeniden yapılandırır. -p *ugra-* art-fiilinin son-dönüşümlülerde yaptığı işlem ‘zaten dönüşümlü olan bir fiilin dönüşüm evresini değiştirme’, ‘kritik sınırı fiilin bitişinden başlangıcına çekme’dir. Böylece son-dönüşümlü bir fiil, ‘harekete girme bildiren bir ön-dönüşüm evresi ve bunu takip eden bir süreç’ biçiminde yapılanarak bir ön-dönüşümlüye değişmiş olur. 3. örnekteki *çap edil-* ‘yayımlanmak, basılmak’ ve 4. örnekteki *çyk-* ‘çıkma’ fiilleri son-dönüşümlüdür. Bu fiiller -p *ugra-* art-fiilini alarak TTü. ‘basılmaya başla-’, ‘çıkma başla-’ biçiminde aktarılan ön-dönüşümlülere evrilmiş olurlar. Bu örneklerde gerçekleşen salt bir başlangıç vurgusu değildir, başlayan fiilin devam ettiği,⁷ kritik başlangıcın arkasından, tekrarlanan, çoğul eylemlerden oluşan bir sürecin geldiği anlaşılmaktadır. Özellikle *son-dönüşümlü eylem + -p ugra-* birleşiminden elde edilen ‘çoğul eylemlerin başlangıcı’ algısı ilgi çekicidir. Böylece ön-dönüşümlülerle ilgili olarak ‘bir hâlin başlangıcı’ [inchoative], ‘faaliyet fiillerinin başlangıcı’ [ingressive] vb. sınıflandırmalara (bk. Bacanlı 2009: 43) ‘çoğul fiillerin başlangıcı’ gibi bir alt türü daha eklemek de mümkün olur. Söz gelimi 3. ve 4. örneklerden, ‘şiiirleri/hikâyeleri o devirde basılmaya başladı ve basılmaya devam etti’ gibi bir okuma elde edilir.⁸ Art-fiil ön-dönüşümlülerle birleştiğinde ise dönüşüm evresi üzerindeki vurgu artırılmış olur (bk. örn. 5. ve 6).

(3) Şondan soñ onuñ ilkinji goşgulary, hekaýalary dürlü gazet-jurnallarda *çap edilip ugraýar*. İN. [Bundan sonra onun ilk şiiirleri, hikâyeleri çeşitli gazete ve dergilerde *basılmaya başlıyor*.]

(4) Şol döwürlerde hem onuñ goşgulary *çykyp ugraýar*. İN. [O devirlerde de onun şiiirleri *çıkma başlıyor*.]

(5) Onuñ içki ýaşayyş hem durmuş ukyplary we hyjuwlary tazededen göz açan çeşme kimin *gaýnap ugraýar*. İN. [Onun iç dünyası, yaşam becerileri ve arzusu, yeniden fişkırان çeşme gibi *kaynamaya başlıyor*.]

(6) Soñra men özümiñ göwreliđigimi bilip galdym. Özüme aýdylan sözler ýadymda bolansoñ, men ilki muny gizledim, emma haçan göwreliđigim *görüñüp ugranda*, men öz ýagdaýym barada iş berijä aýtdym. İN. [Sonra hamile olduğumu farkettim. Bana söylenen sözler aklımda olduğu için ilkin bunu gizledim, ama hamileliğim *görünmeye başladığı* zaman durumumu patronuma söyledim.]

⁷ Eylemin başlangıcına açık atıf yapmakla birlikte devam ettiğine işaret eden art-fiillerin Altaycadaki örnekleri için bk. Bacanlı 2009: 139.

⁸ Bu yorumun oluşmasında, *çeşitli gazete ve dergilerde, o devirlerde* vb., cümlede çoğul okumayı destekleyen unsurların etkisi bulunmakla beraber bu etki, *son-dönüşümlü eylem + -p ugra-* yapısının ‘çoğul eylemlerin başlangıcı’ını bildirdiği düşüncesini zayıflatmamakta, tersine yapının bu birimlerle uyumlu/bu yönde bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

3.1.2 -p goy-, -p goyber-

-p goy- art-fiilinin işlevi Türkmençe üzerine yapılmış çalışmalarda ‘hareketin bittiğini gösterme’ biçiminde değerlendirilmiştir (Baylıyev 1999: 330, Şahin 2008: 117, krş. Clark 1998: 314).⁹ Art-fiil, kritik sınır bildirmeyen dönüşümsüz fiillerle birleştiğinde, temel kılınış ibaresine ‘fiilin tamamlandığı’ yönünde bir içerik ilave eder ve bitiş sınırına, ilk hâlinde olmayan bir vurgu sağlar. Böylece fiil, belirgin bir son dönüşüm evresi bildirecek biçimde yeniden yapılır. 7. örnekteki *yaz-* ‘yazmak’ dönüşümsüz bir eylemdir, ancak *yazyp goy-* biçiminde oluşturulan yeni yapı, ‘yazıp bitirmek’ anlamını kazanarak son-dönüşümlü bir hâl alır.

(7) İlkinji gezek diňlämde täsirlenip derrew sözlerini *yazyyp goýdum!* İN.
[İlk defa dinlediğimde etkilenip çabucak sözlerini yazdım.]

(8) *Bilip goýuň*, men siziň çak edişiňiz ýaly geçirimli däldirin, sabrym tükenip baryandyr. KB 211 [(lyice) bilin, ben sizin tahmin ettiğiniz gibi merhametli değilim, sabrım tükenmek üzere.]

(9) Aşak düşensoň, balykçy gaýygyny suwa salyp, onuň motoryny dakdy-da, daşlaryň arasynda öňden *gizläp goýan* tüňürini getirmäge eňdi. KB 79 [Aşağıya indikten sonra balıkçı kayığını suya salıp onun motorunu taktı ve taşların arasına önceden gizlediği fiçiyi getirmeye gitti.]

(10) Hawa-diýip, hanym Jeraldina Plimpton tassyklady hem-de suraty stula *ýaplap goýdu*-da, ýantorbasyndan bir zatlary gözlemäge başlady. ZT. [Evet diyip bayan Jeraldina Plimpton tastikledi ve resmi masaya *dayadı* ve çantasından bir şeyler aramaya başladı.]

-p goy- art-fiili başlangıç-dönümlü fiillerle de uyum gösterir. Bu tür fiillerle kullanıldığında, fiilin dinamik ilk evresinin tamamlandığı anlaşılır. Söz gelimi 8. örnekteki *bil-* eylemi, i. ‘farkına varmak, anlamak’ ii. ‘bilir durumda olmak’ biçiminde ilki dinamik ve sonlu, ikincisi durağan ve sonsuz, iki evreli bir yapıya sahiptir (bk. Johanson 1971: 216). *Bilip goy-* yapısı, odağı ‘farkına varma, anlama’ bildiren dinamik ilk evrenin üzerine yoğunlaştırıp bu evrenin bitişine yönelik bir vurgu sağlar. Benzer durum 9. örnekteki *gizläp goý-* ‘gizlemek’ birleşmesinde de görülür. *gizle-* eylemi i. gizlemek/gizli pozisyona getirmek ii. gizli hâlde tutmak biçiminde iki evreli bir yapıdan oluşur. -p goý- art-fiiliyle oluşturulan *gizläp goý-* ise, fiilin dinamik ilk evresinin tamamlandığını belirtir. Dönüşüm sonrası evreye dair bir vurgu bulunmamakla birlikte, herhangi bir konum ya da durum değişikliği olmadan sürdüğü sezilebilir. Ön-dönüşümlü *ýapla-* ‘dayamak’ fiilin bulunduğu 10. örnekte de -p goy- art-fiili, fiilin ‘dayalı pozisyona getirmeyi’ bildiren dinamik ilk evresinin tamamlandığını, ‘dayalı hâlde olma’yı’ bildiren dönüşüm sonrası durağan evrenin devamı yönünde bir fikir uyandırarak belirtir. 11. ve 12. örneklerde ise -p goy- art-fiili son-dönüşümlü fiillerle birleşmektedir. Bu örneklerde, temel fiilin evre yapısında değişiklik olmamakta, yalnız son sınıra ulaşıldığına yönelik vurgu artırılmaktadır.

⁹ Art-fiilin diğer Türk lehçelerindeki benzer işlevleriyle ilgili bk. Ergönerç Akbaba 2011: 206, Bacanlı 2009: 180, Demirci 2006: 91 vb.

(11) Kūyzāniñ üstüni halta bilen *örtüp goýdular*. İN. [Küpün üstünü çuvalla *örttüler*.]

(12) Onsoň Hudaýberdi gorkak hälki ýumurtgany döwlere görkezmän bir ýere *gömüp goýýar*. TK. [Ondan sonra Hudaverdi korkak, az evvelki yumurtayı devlere göstermeden bir yere *gömüyor*.]

-*p goyber* art-fiili ise i. fiilin tamamlandığına ‘birden bire yapıp bitirme, kısa zamanda yapma’ vb. detaylarla işaret eder ii. deiktik yönelim bildirir. Art-fiilin ilk işlevi Clark 1998: 317’de ‘birşeyi aniden, birdenbire yapmak’, Baylyev 1999: 329’da ‘hareketin olup bittiğini anlatmak’ biçiminde betimlenmiştir. Bu işlevinde, art-fiilin yapısında bulunan *-ber-* ögesinin semantik katkısı önemlidir. Deiktik yönelim bildirme işlevi ise 13., 14. ve 15. örneklerde, belirli bir deiktik merkezden uzaklaşma ve bir tarafa yönelme biçiminde ortaya çıkar (Deiktik yönelimle ilgili bk. Bacanlı 2009: 206). Bu işlevinde, *goyber-* fiilinin ‘bırakmak, salmak’ biçimindeki sözlüksel anlamı da etkilidir.

(13) Dädeli ony gödeňsi gollary bilen garsa gujaklapdyr-da, depäniň çür başyndan köpürjiläp ýatan deňiz gomlarynyň içine *oklap goýberipdir*. A. 75 [Dädeli onu iri kollaryyla çabucak kucaklamış ve tepenin en yüksek yerinden, köpüklü deniz kumlarının içine *fırlatmış*.]

(14) Krasnowodsk-Çärjew aralygyndan üşürilen tussag adamlary 40 adamdan bölüp, 52 sany wagona gapgaryp, bulary dogry Arhangelskä tarap *tigirläp goýberdiler*. İN. [Krasnowodsk-Çärjew arasından toplanan tutsak adamları kırkar kırkar bölüp, 52 wagona doldurup bunları doğru Arhangelsk’e *sürdüler*.]

(15) Yshak olara: “Siz meni ýigrenip, öz ýurduňyndan *kowup goýberip*, ýene meniň ýanyma gelýärmisiňiz?” diýdi. İN. [Isak onlara: “Siz benden nefret ederek kendi yurdunuzdan *def edip* yine yanıma mı geliyorsunuz?” dedi.]

3.1.3 -*p bol-*

-*p bol-* art-fiili Türkmençe çalışmalarda i. ‘fiilin tamamlandığını bildirme’¹⁰ (Baylyev 1999: 329, Clark 1998: 326) ii. ‘fiilin gerçekleşme olasılığını bildirme’ (Baylyev 1999: 333, Clark 1998: 302, Şahin 2008: 66) biçiminde iki temel işleviyle tanımlanır.¹¹ İkinci işlev kiplik [modality] kategorisiyle ilgili olduğu için buraya dahil edilmeyecektir. İlk işlevi ise fiilin evre yapısı üzerindeki belirleyici etkisi nedeniyle kılınıç kategorisiyle ilişkilidir. -*p bol-* art-fiili, birleştiği dönüşümsüz fiillere son sınıra dayalı bir yorum kazandırır, böylece fiilin evre yapısı, ilk şeklinde olmayan kritik bir sınır kazanır ve son-dönüşümlü olarak yeniden yapılır. 16., 17. ve 18. örneklerde yer alan *yaz-* ‘yazmak’, *oka-* ‘okumak’, *iy-* ‘yemek’ fiilleri homojen yapıli dönüşümsüz fiillerdir, ancak -*p bol-* art-fiiliyle oluşturulan *yazyyp*

¹⁰ -*p bol-* art-fiilinin Türk lehçelerinde benzer bir işlevi yerine getirebildiğiyle ilgili bk. Tan 2005: 81, Tulum 1997: 69, Coşkun 2000: 180, Rentzsch 2006: 202, Ergönenç-Akbaba 2011: 102, Turgunbayer 2008: 131 vb.

¹¹ Şahin 2008: 65’te, -*p bol-* yardımcı fiilinin hareketin bittiğini gösteren örneklerine rastlanmadığı, bu işlevin yavaş yavaş ortadan kalktığı kaydedilmiştir.

bol- ‘yazıp bitirmek’, *okap bol-* ‘okuyup bitirmek’, *iyip bol-* ‘yiyip bitirmek’ vb. yeni biçimler son sınırı vurgulu, heterojen görünümlü fiillerdir. 19. ve 20. örnekte ise *-p bol-* art-fiili, son-dönüşümlü bir eylemle kullanılmış, böylece fiilin son sınıra ulaştığına yönelik vurgu artırılmıştır.

(16) I sagadyň dowamynda goşgyny ýazyp boldum. Kynçylyksyz ýazyldy. İN. [Bir saatin sonunda şiiri yazıp bitirdim. Kolay yazıldı.]

(17) Aşşam naharyna çenli kitabyň galan yerlerini hem okap boldum. ZT [Akşam yemeğine kadar kitabın kalan yerlerini de okuyup bitirdim.]

(18) Men iyip boldum. İN. [Yemeği bitirdim.]

(19) Ejem işden gelyänçä aydan işleriniň tamamyny edip boldum. İN. [Annem işten gelinceye kadar söylediği işlerin hepsini yapıp bitirdim.]

(20) Men okan erkeklerimi birin-birin gürrüň bermäge başladym. Olar meni üns berip diňläp otyrdylar. Ertekilerimi aýdyp boldum. Olaryň gözlerinden “Başga erteki ýokmy?” diýen ýaly soraglary okamak mümkindi. ZT. [Ben okumuş olduğum masalları teker teker anlatmaya başladım. Onlar beni dikkatle dinlediler. Masallarımı anlatıp bitirdim. Onların gözlerinden “Başka masal yok mu?” der gibi soruları okumak mümkündür.]

3.1.4 -p gutar-

Türkmençe çalışmalarda işlevi ‘fiilin bittiğini bildirme’ olarak değerlendirilen *-p gutar-* art-fiili (Clark 1998: 326, Baylyev 1999: 329), kılınış ibaresi üzerinde yaptığı işlem bakımından *-p bol-* art-fiiline oldukça yakındır. Baylyev 1999: 329’da bu iki art-fiilin işlev bakımından denk olduğu ve birbirinin yerine kullanılabilirdiği kaydedilmiştir. *-p gutar-* art-fiili, birleştiği dönüşümsüz fiillere belirgin bir sınır kazandırır; temel fiil, art-fiilin müdahalesiyle son-dönüşümlü bir hâl alır. 21. örnekteki dönüşümsüz *oka-* ‘okumak’ ve 22. örnekteki *ýaz-* ‘yazmak’ fiilleri *-p gutar-* art-fiilini alarak sırayla ‘okuyup bitirme’ ve ‘yazıp bitirme’yi karşılayacak biçimde dönüşümlüleşmiştir. *-p gutar-* art-fiili, son-dönüşümlü fiillerle de uyumludur. 23. ve 24. örneklerde son-dönüşümlü fiillerle birlikte kullanılmış; böylece, doğal bir son sınıra sahip olan fiillerin, evre yapısı değiştirilmeden bitiş sınırına ulaştıklarına yönelik vurgu artırılmıştır.

(21) Şu hekeýany özüme zor salyp okap gutardym. İN. [Şu hikâyeyi kendimi zorlayıp okuyup bitirdim.]

(22) Çelebi özüniň iň esasy kitaby bolan “Keşfü’z Zünün”-ni 20 ýylyň içinde ýazyp gutardy. ZT. [Çelebi, en en önemli kitabı olan Keşfü’z Zünün’u 20 yıl içinde yazıp tamamladı.]

(23) Men ýaňy-ýakynda Döwletmämmet Azadynyň “Wagzy-Azat” eserini-de häzirki zaman türkmen diline geçirip gutardym. ZT. [Ben kısa süre önce Döwletmämmet Azady’nın “Wagzy-Azat” eserini de çağdaş Türkmen diline aktarıp bitirdim.]

(24) Skobelewîň niýetini Tekeleri gyryp gutarmaga, galanjasyny hem ýesir hökmünde deňiz kenaryna göçürmäge dikenligi şuny subut edýär. GG. 66 [Skobelew’in Tekeleri tamamen kırıp yok etmeye, geriye kalanlarını da esir hükmünde deniz kenarına göç ettirmeye niyet ettiği, bunu kanıtıyor.]

3.1.5 -p çyk-

Türkmençe -p çyk- art-fiili, -p gutar- ve -p bol- art-fiilleri gibi ‘fiilin tamamlandığını bildiren birleşik fiiller’ bağlamında değerlendirilmiştir (bk. Baylyev 1990: 330, Clark 1998: Şahin 2008: 72).¹² Ancak -p çyk- art-fiilinin -p gutar- ve -p bol- dan ayrılan önemli bir yönü, dönüşümsüz fiillerin evre yapısını son-dönüşümlü olarak belirlemenin ve son-dönüşümlü fiillerde dönüşüm evresi üzerindeki vurguyu artırmanın yanı sıra, fiili kritik sınıra ulaştıran sürecin niteliğine dair de bilgi vermesidir. -p çyk- art-fiili, fiili dönüşüme ulaştıran sürecin ardışık, tekrarlayan eylem parçalarından ya da eş zamanlı-çoğul eylemlerden oluştuğunu belirtir. Süreçteki çoğul eylem algısı, kimi örneklerde tekil fiilin aynı anda birden çok nesneye/alıcıya ayrı ayrı ulaşması (nesneyi tekrarlamayla ilgili bk. Karadoğan 2009: 47) ya da nesnenin baştan aşağı, bütün genişliğiyle kuşatılması nedeniyle de ortaya çıkabilir. Böylece *dizisel* veya *çoğul fiillerden oluşan bir süreç + son sınır* bildiren bir kılınış ibaresi oluşmuş olur.¹³ *Diziselleştirme* [serialization], tek bir dönüşümü değil tekrarlayan, birden fazla dönüşümü; başka bir ifadeyle fiilin başlangıç veya bitiş dönüşümünün tekrarını bildirmesi nedeniyle, temelde ‘dönüşümsüzleştirici’ bir işlemdir (bk. Johanson 1996: 237, Bacanlı 2009: 60). Bununla birlikte -p çyk- art-fiili, dizisel görünümlü fiillerle uyum gösterir, dizisel ya da çoğul eylemlerden oluşan bir sürecin takibinde ulaşılan belirgin bir son sınır algısı ile, farklı bir kılınış içeriği üretir. Art-fiilin ‘tek bir eylemi yapıp bitirme’ bildirdiği örnekler de bulunmakla birlikte ilk işlevi daha yaygındır. 25. örnekte ‘peşpeşe birden fazla kişiyle görüşme ve takibinde görüşme işini tamamlama’, 26. ve 27. örneklerde ‘peşpeşe hepsini okuyup bitirme’, 28. örnekte ‘nesneyi aynı anda birden çok kişiye gösterme ve işi tamamlama’, 29. örnekte ‘teker teker herkesi sorma ve sorma işini bitirme’ söz konusudur. -p çyk- art-fiili 30. ve 31. örneklerde fiilin, nesnenin bütününe yayılmak yoluyla ‘çoğul algısı oluşturan’ bir sürecin ardından sonlandığını bildirir.

(25) Biz işikden ätläp salam berenem bolsak, ilki baryp öý eýesi bilen görüsdik. Sebäbi ol ýaşulularyňam iň ýaşulusydy, segsenden geçen adamdy. Soň aýlanyp beýleki ýaşulular bilenem görşüp çykdyk. TK. [Biz kapıdan girip salam verdikten sonra, ilk olarak ev sahibiyle görüştük. Nedeni o, yaşlıların

¹² Yuldaşev 1965: 81-83’de art-fiilin Uygur, Karakalpak, Başkurt, Kazak, Özbek vb. birçok Türk lehçesinde perfektif/bitmişlik bildiren formlar oluşturduğu örneklenmiştir. Art-fiilin Nogayca ve Kazakçadaki durumu için bk. Demirci 2006, Ergönenç-Akbaba 2011, Altayca için bk. Bacanlı 2009, Uygurca için bk. Rentzsch 2006 vb.

¹³ Bu tip bir sürekliliğin oluşmasında temel eylemin geçişli olması, nesne veya tümleçte çoğul öğelerin ve cümlelerde *birleşik*, *yekân-yekân*, *bütün* vb. çokluk çağrışımlı sözlerin bulunması gibi etkenler de önemlidir. Bu çalışmada, -p çyk- art-fiilinin *dizisel* veya *çoğul eylemlerden oluşan bir süreçten sonra ulaşılan bir son sınırı* bildirmesinde sözü edilen tamamlayıcı öğelerin destekleyici rolü, art-fiilinin söz konusu evre yapısını göstermede yetkin olmadığı biçiminde değil; tersine, bu tür birimlerle uyumlu olmasının, söz konusu işleve yakınlığından/bu yönde bir potansiyeli bulunmasından kaynaklandığı biçiminde yorumlanmaktadır.

da yaşlısı idi, seksenini geçmiş adamdı. Sonra dolaşyp diğeryaşlılarla da görüştük.]

(26) Birinji rekatda, şu dört süräniň baryny *okap çykdy*. İN. [İlk rekatta bu dört surenin hepsini okuyup bitirdi.]

(27) Bu günki gelen hatlary birläý *okap çykdy*. DS. [Bu gün gelen mektupları bir seferde okuyup bitirdi.]

(28) Aýna gelnejelerinin ählisine ketenini *görkezip çykdy*. Altýbaýyn aýalam, Bäsimin aýalam ähli gelnejesem şatlykly gutladylar. G. 32 [Ayna, yengelerinin hepsine ipek elbisesini *gösterdi*. Altýbaýyn hanımı da Besim'in hanımı da bütün yengeleri de sevinç içinde tebrik ettiler.]

(29) -Eje, dogan-garyndaslarymyz, agalarymyz, gelnejelerimiz bary sagan gezip ýörlermi? Babamlaram, begenç mugallymlaram gurgunçylykmy?- diýip, Kakajan oturan badyna, biruçdan ýekän-ýekän *sorap çykdy*. OB. 92 [Annelerimiz, kardeşlerimiz, ağabeylerimiz, yengelerimiz hepsinin sağlığı sıhhati yerinde mi? Dedemler, değerli öğretmenlerim de sağlıklılar mı? diye Kakajan oturduğu vakit, bir uçtan teker teker *sorup çıktı*.]

(30) Emma çopanlaryň onuň bilen işi ýokdy, ikisi iki ýerden ylgaşyp gelip, çolugyň onki synasyny *sermeläp çykdylar*. BT. 67 [Ancak çobanların onunla işleri yoktu, ikisi iki yerden koşuşarak gelip, çoban yamağının bütün vücudunu *yokladılar*.]

(31) Oraz aga uzynly gün gözledi, agtygyny tapmady. Şirin zowzanaklap, bütün obany *aýlanyp çykdy*. OB. 76 [Oraz ağa gün boyu aradı, torununu bulamadı. Şirin, dört dönüp, bütün köyü *dolaşyp çıktı*.]

-p çyk- art-fiili, özellikle ön-dönüşümlü *bol-* eylemiyle kullanıldığı bazı örneklerde, beklenilenin dışında bir hâlin belirmesini de bildirir (bk. Şahin 2008: 74, Altaycadaki benzer kullanımı için bk. Bacanlı 2009: 185). 32. örnekte, *bolup çykdy* birleşiminin temel eylemi olan *bol-*, i. bir hâle girmek ii. o hâlde olmak biçiminde iki evreli bir yapıya sahiptir. Örnekteki *bir yumşak adam bolup çykdy* ifadesi, *bol-* fiilinin dinamik ilk evresinin gerçekleştiği, durağan ikinci evreye geçildiği, 'beklenenin dışında olma' vb. imalarla ifade eder.

(31) "Daşymyň berki-goragy bolsun" diýendir-dä, kakasy oňa Galkan adyny dakypdyr. Frontçy, uruşdan maýyp bolup gelen adam. Könlünde ogulgyzyndan gorag islän borly. Galkan bolsa nirede bir yumşak adam *bolup çykdy*. Yumruk ýalylygyndan çeperçilik mekdebine gatnady. Elinden çotgasyny düşürmedi. TK [Dışarıya karşı güvencem-koruyucum olsun demiş de babası ona Kalkan adını vermiş. Cepheci, savaşta sakat olup gelmiş adam. Gönlünden oğlunun-kızının himayesini istemekte. Kalkan ise yumuşak huylu bir adam *olup çıktı*. Yumruk kadarken sanat mektebine başladı. Elinden fırçasını düşürmedi.]

3.2 Dönüşümsüzleştiriciler

3.2.1 -p bar-

Fiilin evre yapısı değiştirilerek kılınış üzerinde yapılan dönüşümsüzleştirme işleminin i. kılınış içeriğini, başlangıç veya bitiş sınırını bloke ederek homojenleştirme, ii. diziselleştirme yani başlangıç veya bitiş sınırının tekrarı yoluyla kritik sınır algısını ortadan kaldırma, böylece tekrarlılık, alışkanlık vb. okumalar oluşma biçiminde iki temel işlemle gerçekleştiği yukarıda belirtilmişti.

Dönüşümsüzleştirme işlevi gören art-fiiller, sınıra dayalı okumaları bloke ederler, böylece ‘yemeğe başlamak’ ya da ‘yemeği bitirmek’ yerine ‘yemek yeme’yi, ‘okumaya başlamak’ ya da ‘okumayı bitirmek’ yerine ‘okuma’yı bildirirler (Johanson 2004: 183).

Türkmencede *-p bar-* art-fiili, birleştiği fiilin kılınışını dönüşümsüzleştiren kılınış işlemcilerinden biridir. *-p bar-* art-fiili, fiilin başlangıç veya bitiş sınırına yönelik okumaları bloke eder ve vurguyu fiilin süreç evresine kaydırarak süreği belirginleşir. Başka bir ifadeyle, fiilin başlangıç ya da bitiş sınırında bulunan doğal dönüşüm evresi, algılama alanından çekilerek yerini süreğin belirginleştiği, homojen görünümlü bir yapıya bırakır. Türkmencede *-p bar-* art-fiilinin konu edildiği çalışmalarda art-fiilin işlevleri i. *Fiilin yönünü ve öznenen uzaklaştığını bildirme*, ii. *Fiilin aşamalı olarak ilerlediğini bildirme*, iii. *Fiilin son noktaya yaklaştığını ancak henüz tamamlanmadığını bildirme* (Clark 1998: 324, Baylıyev 1999: 327, 328, Şahin 2008: 32, 34, Gökçe 2013: 78, 79 vb.) vb., her defasında işlemin sürekle ilgili olduğu değerlendirmelerin yer alması, bu art-fiilin, fiillerin başlangıç veya bitiş sınırında bulunan dönüşüm evresine yönelik blokajı nedeniyledir.¹⁴ Yapı ayrıca, dönüşümsüz fiillerle de uyum gösterebilmektedir.

-p bar- art-fiilinin birleştiği fiillerin ön ya da son dönüşümlü olması, oluşan yeni semantik çıktıya belirli anlam ayrımları hâlinde yansıyabilmektedir. *-p bar-* art-fiili ön-dönüşümlü fiillerle birleştiğinde, fiilin başlangıç dönüşümünü bloke ederek dönüşüm sonrası durağan evreyi etkinleştirir. Bilindiği gibi ön-dönüşümlü fiillerde evre yapısı, *dinamik ve sonlu ilk evre + durağan ve sonsuz ikinci evre* olmak üzere iki aşamalı bir yapılanma gösterir. 32. örnekteki *otur-* eylemi, *bir yere oturmak/oturur pozisyona geçmek + oturur durumda olmak* biçiminde iki evrelî, ön-dönüşümlü bir fiildir. Örnekte *otur-* fiilinin *-p bar-* art-fiili ile birleşimi, durağan ikinci evrenin ifade edilmesi ve dinamik ilk evrenin algı alanından çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Başka bir ifadeyle *oturup bar-* yapısı, *oturur pozisyona geçmeyi değil oturur pozisyonda olmayı karşılamıştır*. 33. örnekteki *tutmak* eylemi de ön-dönüşümlüdür ve i. *kavramak/yakalamak* ii. *tutuyor hâlde olmak* biçiminde iki semantik evreden oluşur. Örnekteki *tutup bar-* yapısı, *kavramak/yakalamak* biçimindeki başlangıç evresinin gözden kaybolduğu, *tutuyor hâlde olmayı* bildiren süre evresinin aktif hâle geldiği bir semantik çıktı vermektedir. Böylece *tut-* eylemi, dinamik ilk evresinin baskılanması nedeniyle homojen bir görünüm alır. *-p bar-* art-fiili, dönüşümsüzleştirme işlevine paralel olarak eylemin, hareketin yöneldiği noktaya, belirli bir hedefe doğru aşama aşama ilerlediğini de bildirir (bk. Gökçe 2013: 73, Bacanlı 2009: 204).

(32) Bir oğlan awtobusda *oturup baryan* eken. Garry yaşuly gelip oğlum mana yer berayde diyipdir. Oğlanam - name üçin? diyip sorapdyr. İN. [Bir oğlan otobüste *oturuyormuş*. Bir yaşlı gelip oğlum bana yer ver demiş. Oğlan da niçin diye sormuş.]

(33) Onuň duşundan şatlanyp, aýdym aýdýan we ellerinde kagyздan ýasalan batbörekleri *tutup baryan* çagalar geçip baryarlar. İN. [Onun

¹⁴ *-p bar-* art-fiilin Türk lehçelerindeki işlevleriyle ilgili bk. Yuldaşev 1965: 75-78, Bacanlı 2009: 205, Ergönenc-Akbaba 2011: 62-63,

TÜRKMENÇEDE KILINIŞ İŞLEMCİSİ OLARAK ART-FİLLER

yakınından, sevinip şarkı söyleyen ve ellerinde kâğıttan yapılmış uçaklarını tutan/tutmakta olan çocuklar geçiyorlar.]

-p bar- art-fiili son dönüşümlü evre yapısına sahip fiillerle birleştiğinde, son dönüşüm evresini bloke eder, diğer yandan dönüşüm evresine doğru ilerleyen ya da dönüşüme yaklaşan, süreğe ait dinamik bir kesitin ön plana çıktığı bir evre yapısı belirmiş olur. 34. örnekteki *tükenip baryandyr* ‘giderek tükeniyor/tükenmek üzere’, 35. örnekteki *tamamlanyp baryar* ‘tamamlanmak üzere’ vb. bildirimler, hem dönüşümün bloke edilmesi, hem de art-fiilin iç dinamizm ve ilerleyiş bildirmesi nedeniyle ‘yakınlaşıcı bakış açısı’¹⁵ [proximative] işlevli bir anlam ifade ederler (bk. Baylyev 1999: 327, Gökçe 2013: 76, 79, Günşen 2011: 2040 proximative kategorisiyle ilgili olarak bk. Kuteva 2001: 92, Gökçe 2007: 97). Böylece, dönüşüme giderek veya epeyce yaklaşmış ancak zirve noktasına/ son dönüşüm evresine ulaşılmamıştır. Eylem ancak dönüşüm evresine ulaşırsa bütünüyle gerçekleşmiş sayılacağı için vurgu hâlâ süre üzerinde.

(34) -Bilip goýuň, men siziň çak edişiňiz ýaly geçirimli däldirin, sabrym *tükenip baryandyr*. KB. 211 [(İyice) bilin, ben sizin tahmin ettiğiniz gibi merhametli değilim, sabrım *tükenmek üzere*.]

(35) Marmay taslamasynyň gurluşygy *tamamlanyp baryar*. Tuneliň 29-njy oktýabrda açylmagyna garaşylýar. Trt. [Marmaray projesinin inşası *tamamlanmak üzere*. Tünelin 29 Ekimde açılması bekleniyor.]

-p bar- art-fiili 36. ve 37. örneklerde olduğu gibi dönüşümsüz fiillerle de uyum gösterir. Dönüşümsüz fiillerle birleştiğinde, fiilin süreğine ‘aşama aşama gelişme, giderek artma’ vb. ‘iç ilerleme’ bildiren detaylar katar veya fiilin doğal olarak sahip olduğu bu tür detayları belirgin hâle getirir.

(36) Demir ýetmezçiligi çagalarda beýni hem-de beden kämiligine ýaramaz täsir edýär. Çagalaryň *ösüp baryan* döwründe bu ahmal edilse, soň munuň öwezini dolmak gaty kyn bolar. ZT. [Demir eksikliği çocukların zihinsel ve fiziksel gelişimini olumsuz etkilemektedir. Çocukların *gelişim gösterdiği* dönemlerde bu ihmal edilirse, sonrasında telafisi oldukça zor olmaktadır.]

(37) Hemmamizin bilşimiz yaly Türkmenistanda internet ulgamy *yaybanlaşyp baryar* we internede girmek diysen *ansatlaşyp baryar*. İN. [Hepinizin bildiği gibi Türkmenistan’da internet sistemi giderek *yaygınlaşıyor* ve internete girmek giderek *kolaylaşıyor*.]

3.2.2 -p ýör-

Türkmençede -p ýör-, fiilin sınıra dayalı yorumlarını bloke edip sürme, belirli aralıklarla tekrarlanma vb. okumalarla süre evresine gönderme yapar ve kılınışsal içeriği dönüşümsüzleştirir. -p ýör- art-fiilinin Türk lehçe ve ağızlarında süreklilik bildirme işlevine bugüne kadar pek çok çalışmada değinilmiştir (bk. Gabain 1953: 20, Yuldaşev 1965: 53-58, Yüce 1973: 13, Schönig 1984: 232, Demir 1993: 113 vb.). Art-fiilin Türkmençeki işlevleri, ‘hareketin devamlılığını, sürdüğünü gösterme’ (Baylyev 1999: 325, Clark 1998: 319, Kara 2005: 166) biçiminde

¹⁵ ‘Yakınlaşıcı bakış açısı’ Gökçe 2007’de ‘proximative’ terimine karşılık olarak kullanılmıştır.

değerlendirilmiştir. Türkmencede *-p ýör-* art-fiilinin yanı sıra, *-p ýö:r* (<*-p ýörer*) biçiminde, ilkinde göre daha ileri bir gramatikal düzeye ulaşarak görünüş-zaman işaretleyicisine gelişen bir yapı daha vardır. Türkmençe gramerlerde somut şimdiki zaman olarak değerlendirilen bu ikinci yapı bu çalışmaya dahil edilmeyecektir. Türk lehçelerinde *dur-*, *yör-*, *yat-*, *otur-* vb. fiiller kılınışsal işlem yapan leksikal bir öğeden, kırınış-görünüş karışımı ara aşamalara ve tamamen gramatikalleşmiş bir görünüş-zamanlıya kadar farklı statülerde ortaya çıkabilmekte, bu durum, söz konusu yapıların aynı lehçe içerisinde art-zamanlı yenilenmeye uğradığını göstermekle birlikte, zaman zaman yorum sorunlarına da neden olmaktadır (Konuyla ilgili bk. Johanson 1995, Bacanlı 2009: 228). Kılınış işlemcisi olarak işlev gören *-p ýör-*, *-p dur-*, *-p otur-* ve *-p yat-* art-fiilleri, eklendikleri kılınış ibaresi üzerinde benzer etkiler oluştururlar. Hareketin devam ettiği/sonlanmamış fiillere işaret etmekle birlikte, lokal pozisyonun değişmediği, ‘civarında olmak’ vb. anlamlar da bildirirler (Schönig 1984: 232-233). Bu art-fiilin süren veya aralıklarla tekrar eden fiilleri bildirmeleri, temel fiilin kılınışına ve bağlama bağlıdır (234).

Türkmencede *-p ýör-* birleşmesinde, zaman zaman *-p* zarf-fiil eki yerine *aglar ýörer*, *yaşar ýörer* vb. bir kip ekinin kullanıldığı da görülür (Art-fiillerin yapısında, işlev ve anlamda herhangi bir kayıp olmaksızın zarf-fiil yerine kip ekinin de kullanılabilirliğiyle ilgili bk. Demir 2013, Csató 2003). *-p ýör-* art-fiili, ön-dönüşümlü kılınış ibareleriyle kullanıldığında, dönüşüm sonrası durağan evreye işaret eder. 38. örnekteki *uç-* eylemi *i. havalanmak ii. havada uçmak* biçiminde evrelenen bir ön-dönüşümlüdür. *uçup ýör-* yapısı ile bu iki evreden ‘havada uçmak’ anlamına gelen ikinci evre kastedilmiş olur. ‘havalanmak’ anlamındaki ilk evre bloke edilerek eylem homojenleştirilir. Aynı şekilde 39. örnekteki *bil-* eylemi *i. farkına varmak, anlamak ii. bilir hâlde olmak* biçiminde ilki dinamik, ikincisi durumsal iki evreli bir yapıya sahiptir. *bilip ýör-* ibaresi ile, bilir hâlde olmayı bildiren durumsal evre belirtilmiş olur.

(38) Jan gorkusyndan başagaý bolan guş bir oyana, bir buyana *uçup ýörşüne* dükanyň bir gyrasynda çüýseli gapda duran atyr yagyny döküp döwdi. İN. [Can korkusundan kendini kaybeden kuş bir oyana bir bu yana *uçup dururken* dükkânın bir köşesinde duran parfüm şişesini düşürüp kırdı.]

(39) Gözümiñ aňmyza täsiri çensiz. Bu *bilip ýören* zadymyz, ýöne gözümize aňmyzyň täsiri hakynda oýlanyp görüpmediňiz. [Gözümüzün beynimize etkisi sınırsız. Bu bildiğimiz şey, ancak gözümüze beynimizin etkisi hakkında düşünmüş müydünüz?]

-p ýör- art-fiili son-dönüşümlülerle birleştiğinde diziler, tekrarlar hâlinde hâlinde gerçekleşen eylemleri anlatır. 40. örnekte *gonup ýör-* ‘tekrar tekrar konma’yı, 41. örnekte *syýahat edip ýör-* ‘sık sık seyahat etme’yı karşılamaktadır. Art-fiil dönüşümsüz kılınış ibareleriyle kullanıldığında ise hem süren ve durumsal hem de tekrarlayan ve dizisel kılınış içeriklerini belirtebilmektedir. Dönüşümsüz fiillerin yer aldığı 42. örnekteki *yaşar ýörer-* ‘yaşamayı sürdürme’yı, 43. örnekteki *gaytalaş ýör-* ‘sık sık tekrarlama’yı bildirir.

(40) Gysga ömürde yz goýan Gulbaba Akyýew hakyndaky ýatlamalaryny biz bilen paýlaşan halypalar onuň sungatyň sonary meýdanynda gülden-güle *gonup ýören* kebelek kimin gözlerinde galandygyny

TÜRKMENÇEDE KILINIŞ İŞLEMCİSİ OLARAK ART-FİİLLER

gürrüň berýärler. İN. [Kısa ömründe iz bırakan Gulbaba Akıyev'le ilgili hatıralarını bizimle paylaşan öğretmenler, onun sanatın yeşil meydanında gülden güle *konup duran* kelebek gibi gözlerinde kaldığından söz ediyorlar.]

(41) Bu ulanyjylaryň ýan kompýuterleri öýden işe, işden öýe *syýahat edip ýörýär*. ZT. [Bu kullanıcıların taşınabilir bilgisayarları evden işe, işten eve *seyahat edip duruyor*.]

(42) Walýa durmuşa çykmaryk bolsa, henizem Asgabat'da *ýaşar ýözerdi*. G. 204. [Valya evlenmiş olsa, şu anda Aşkabat'ta yaşamını *sürdürürdü*.]

(43) “Söýýän! Söýýän!” diýip, *gaýtalap ýörmek*/ Indi bu ýaşdan soň – gelsikli gep däl. OB. 34. [Seviyorum, seviyorum diye *tekrayıp durmak*/ Artık bu yaştan sonra yakışık alan laf değil.]

3.2.3 -p dur-

Türkmencede dönüşümlü fiillerin dönüşüm evrelerini baskılayan ve homojenleştirme veya diziselleştirme yoluyla kılınışsal içeriği dönüşümsüzleştiren bir başka art-fiil de -p dur-'dur. Bu art-fiilin tarihî ve modern Türk yazı dillerinde ve ağızlarında hem bir kılınış işlemcisi hem de görünüş-zaman bildiricisi olarak, zaman zaman da bu iki işlev arasında ara aşamalar göstererek farklı düzeylerde kullanılabilirdiği bilinmektedir (Konuyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Gökçe 2013: 182-200, Bacanlı 2009: 239-241). Türkmencede -p dur- art-fiilinin yanı sıra, somut şimdiki zaman olarak adlandırılan ve geniş zaman ekiyle birlikte erozyona uğrayan -p du:r morfemi de bulunmaktadır¹⁶ (bk. Baylıyev 1999: 268, Clark 1998: 224). Bu ikinci biçim, gramatikleşerek bir görünüş-zamanlıya geliştiği için bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

-p dur- art-fiili, temel kılınış ibaresi ön-dönüşümlü ise, dönüşümlü ilk evreyi bloke eder ve dönüşüm sonrası evreyi vurgular. Temel kılınış ibaresi son-dönüşümlü ise tekrarlar, diziler hâlinde yapılan eylemleri karşılar. Örneğin TTü. *oturup duruyor*: sürekli oturuyor krş. *gelip duruyor*: sık sık geliyor (Johanson 2004: 183). Türkmencede de 44. örnekte ön-dönüşümlü *bak-* fiilinin yer aldığı *bakyp dur-* ibaresi 'sürekli bakma'yı, 45. örnekte son-dönüşümlü *gel-* fiilinin yer aldığı *gelip dur-* ibaresi 'tekrar tekrar gelmeyi' ifade eder. 46. örnekteki *yan-* 'sallanmak' eylemi ise dönüşümsüzdür. *yanyp dur-* ibaresinde süreklilik vurgulanmış, eylem ön ya da son sınıra yönelik bir yoruma kapatılmıştır. -p dur- art-fiili dönüşümsüz fiillerle birleştiğinde hem dönüşüm sonrası durumsal evreyi hem de diziler hâlinde tekrarlayan eylemleri kodlayabilmektedir.

(44) Mergen jaýyň ileri *bakyp duran* köneje gapysynyň agzynda goşlaryny goýdy. KM. [Mergen evin güneye *bakan* köhnece kapısının önüne eşyalarını koydu.]

(45) Ýurduň ýagdaýyna-da akylym ýetenokdy. Agam şol hoşlaşyp gideninden soň hem aram-aram *gelip durardy*. Her gezek geleninde-de aw etini getirirdi. İN. [Yurdun durumuna da aklım yetmiyordu. Ağabeyim, vedalaşıp gittikten sonra da ara ara *gelip dururdu*. Her gelişinde de av eti getirirdi.]

¹⁶ Bu tür iki işlevin Alanya ağzında vurgu ile ayırt edilebildiğine ilişkin bk. Demir 1993: 126.

(46) Her ýerde-her ýerde, belent sütünleriň depesinde *yranyp duran* elektrik çyralary Mergene uýaljaňlyk bilen göz gypýardylar.KM. [Her yerde, yüksek sütunların tepesinde *sallanyp duran* elektrik ampulleri Mergen'e utangaçlıkla göz kıpıyorlardı.]

3.2.3 -p otur-

Türkmencede *-p otur-*, dönüşümlü fiillerin ön veya son dönüşümlerini bloke ederek kılınışsal içeriği dönüşümsüzleştiren art-fiillerden biridir. Türkmencede, kılınış operatörü olarak işlem görebilen *-p otur-* art-fiilin yanı sıra gramatikalleşme düzeyi daha ileri olan ve kaynaklarda 'somut şimdiki zaman' (Baylyev 1999: 270) biçiminde adlandırılan *-p oty:r* morfemi de vardır. Geniş zaman ekiyle kaynaşarak biçimsel erozyona uğrayan bu ikinci form, bu bölümde tartışılmayacaktır. *-p otur-* biçimindeki birinci form, sınıra dayalı yorumları kapatarak kılınış içeriğini etkilemekte, ancak zaman zaman kılınış ve görünüş arasında, soyutlama yapmayı güçleştiren işlevler de sergileyebilmektedir (bk. 50. örnek). Bu art-fiille ilgili ilginç olan bir başka durum ise sınıra dayalı yorumları kaldırarak süreklilikli bir okuma verirken, oturmak fiilinin leksikal anlamının da etkin olduğu 'oturarak yapılan fiillerin' sürdüğünü gösteren örneklere sıkça rastlanmaktadır. Baylyev 1999: 332'de, *-p otur-* art-fiilin i. oturarak gerçekleştirilebilen fiillerle kullanıldığında, hem hareketin devamlılığını hem de oturarak yapıldığını, ii. bir yerden başka bir yere hareket etmeyi bildiren fiillerle kullanıldığında ise 'oturmak' sözünün leksikal semantiği hissedilmeden, devam etmeyi bildirdiği not edilmiştir. Ancak bu tespitin dışına çıkan kullanımlar da vardır. 47. örnekte yer alan *meýdanyň ygşyldap oturan bugdaýy* 'tarlanın hışırdayıp duran buğdayı' ifadesinde ne oturarak yapılan ne de bir yerden başka bir yere gitme bildiren bir eylem bulunmaktadır. Diğer yandan örnek 49'da, *garap otur-*, eş zamanlı olarak 'bir süre bakmayı' ve 'oturur pozisyonda bakmayı' karşılayabilmektedir. Bu ikinci işlev, art-fiilin özellikle insan öznelerle kullanıldığı durumlarda sınırlanmış gibidir. Ancak öznenin insan olduğu her cümlede *-p otur-* art-fiili, eylemin oturma pozisyonunda gerçekleştirildiği çıktısını vermemektedir, bk. 50. örnek.

(47) Olaryn üçüsi üç ýerden oýlandy: Bu nähili deňsizlik? Ynha gör, meýdanyň ygşyldap oturan bugdaýy ýere-göge syganok. J. 32. [Onların üçü üç yerden düşündü: İşte bak, tarlanın hışırdayıp duran buğdaylarının yere göre sığıdığı yok.]

-p otur- art-fiili bir kılınış işlemcisi olarak, ön dönüşümlü fiillerde fiilin başlangıç sınırı üzerindeki vurguyu kaldırır ve ikinci evreye/süreğe göndermede bulunur. 48. örnekteki *gizläp otur-* ifadesi 'görünmeyecek duruma koymayı' değil 'bu durumu korumayı', 49. örnekteki *garap otur-* ifadesi 'bakışı bir yere çevirmeyi' değil, 'bakma pozisyonunu sürdürmeyi' bildirmektedir.

(48) Häliden bəri gözlerini *gizläp oturan* Amansähet bu sowala düşünmän, gözünü tegeledi BT. 49. [Deminden beri gözlerini *gizleyip duran* Amansähet, bu soru karşısında düşünmeden, şaşkın gözlerle baktı.]

(49) Eyranda galan garry atam depa çykyp uzak wagtlap hasrat bilen Türkmenistan tarapa *garap oturur* eken. [Iran'da kalan yaşlı dedem tepeye

TÜRKMENCEDE KILINIŞ İŞLEMCİSİ OLARAK ART-FİİLLER

çıkıp uzun süre hasretle Türkmenistan tarafına *bakıp durmuş/bakarak oturmuş.*]

-p otur- art-fiili 50. ve 51. örneklerde, son-dönüşümlü fiillerle kullanılmış, böylece fiilin son sınırındaki vurgu kaldırılarak süreğe dönük bir yorum elde edilmiştir. Ancak örneklerde dizisel olmayan fiillerin ifade edilebildiği görülür. 50. örnekte *döküp otur-* döküp bitirmeyi değil, sınıra ulaşılmadan önceki, sınıra doğru ilerleyen bir evreyi/dökmeyi sürdürmeyi belirtir. 50. örneklerdeki *satyp oturan* ifadesi ‘satmayı sürdüren’ ve ‘oturur pozisyonda satan’ biçiminde birbiriyle kesişen iki eylemi işaretleyebilmektedir, ancak ifadenin ‘tekrar tekrar satan’ vb. dizisel bir yorum üretmeyişi dikkat çekicidir. 52. ve 53. örneklerde art-fiil, dönüşümsüz fiillerle birlikte kullanılmıştır. 52. örnekte *çalyp otur-* ‘oturarak çalmayı’, 53. örnekteki *yazyp otur-* ‘oturur pozisyonda yazmayı’ ve ‘yazmayı sürmeyi’ ifade etmektedir. Örneklerin bir kısmında kılınış ve görünüş-zaman işlevlerini birbirinden soyutlamak zorlaşmaktadır. Söz gelimi 52. örnekte *çalyp otur-* hem oturur pozisyonda çalmak, hem de çaldığı esnada/çalarken, 54. örnekteki *dykyp otur-* hem oturduğu yerde (ağızına yemeği) tıkmayı hem de tıktığı esnada vb. yorumlara imkân verir.

(50) Myhmanlary ugradyp, toýuň yzyny ýygnaşdyryp ýörkâler, Mämmet Badaly eline düşen ýarpy çüýşe aragy başaşak tutup, takyr ýere *döküp oturyşyna*, içini gepletđi. A. 55. [Misafirleri gönderip, düğünün ardını toparladıkları sırada, Mehmet Badalı eline geçen yarım şişe içkiyi baş aşağı tutup çıplak yere dökerken kendi kendine konuştu.]

(51) Köçäniň gyrasynda kitaplary *satyp oturan* gartaşan bir zenan. İN. [Sokağın köşesinde kitapları *satmakta olan* yaşlı bir kadın.]

(52) *Çalyp oturyşyna* hanyň yüzüne-de göz aýlaýardy. Hanyň ýüzi kâte ýagtylajak ýaly edýardi-de, ýene-de öňkidenem beter çytylýardy.TK. [(oturarak) *Çaldığı esnada*, hanın yüzüne de göz gezdiriyordu. Hanın yüzü bazen ışıldayacak gibi oluyordu da yine de öncekinden de beter buruşuyordu.]

(53) Meň ýanyma geleniňde her gezek, *yazyp oturanmy* görüp, diýerdiň: “Men azar bermäýin, işlemek gerek!” SE. 9. [Benim yanıma geldiğinde her defasında, *yazıp durduğumu/yazmakla meşgul olduğumu* görüp, “Ben rahatsızlık vermeyeyim, çalışmak gerek”, diyordun.]

(54) -Men seni Şanazaryň toýuna alyp gideýin diýip geldim. Men oturjak däl. Allaş agzyna gowurma *dykyp oturyşyna*: “Barma, barma, olaňky baýyň günü, waý.” KM. [Ben seni Şanazar’ın düğününe alıp gideyim diye geldim. Oturacak değilim. Allaş ağızına kavurma *tıktığı sırada*: Gitme gitme, onlarınki zengin günü, vay.]

3.2.4. -p ýat-

Türkmencede -p ýat- art-fiili, tanımlanabilen örneklerin büyük bir bölümünde bir kılınış işlemcisinden görünüş-zaman işaretleyicisine gelişmiş durumdadır. Ancak kimi örneklerde, evre belirleme ve görünüş-zaman bildirme işlevlerinin iç içe geçtiği, evre belirleyicilikle de ilişkilendirilebilen örneklere rastlanmaktadır. Bu tür örneklerde -p ýat- art-fiilinin dönüşüm sonrası evreye işaret ettiği görülür. Bu işaretleme ön-dönüşümlülerde, dönüşüm sonrası durağan evreyi belirleme biçiminde ortaya çıkarken, son-dönüşümlülerde de dönüşüm-sonrası durağan evreye

yönelmektedir. İlk işlevi, dönüşümsüzleştirici bir kılınış işlemcisinin yaptığı olağan bir iştir, ancak ikinci işlevinde belirlenen evre kılınış ibaresinin iç yapısını oluşturan *başlangıç sınırı-sürek-bitiş sınırı* dahiline değil, bitiş sınırının ötesine denk geldiği için, kategorik olarak kılınışla değil *sınırötesilik* [posttermnality] görünüşüyle ilişkilidir¹⁷ (Sınırötesilikle ilgili bk. Johanson 1971, 2000, Uğurlu 2003, Aydemir 2010). 55. örnekte *uklap ýat-* ‘uykuya dalmayı’ değil ‘uyumayı’ bildirdiği için dönüşümsüzleştirici bir kılınış işlemcisi gibi işlev görebilmektedir. Diğer yandan son-dönüşümlü fiillerle birleştiği 56. örnekteki *bulaşyp ýatan* ‘kirlenmiş hâlde olan’, *pytyrap ýatan* ‘dağılmış hâlde duran’, 57. örnekteki *çüýrâp ýatan* ‘çürümüş hâlde olan’, 68. örnekteki *saralyp ýatan* ‘sararmış hâlde olan’, 59. örnekteki *çöküp ýatan* ‘çökmüş olan’, 60. örnekteki *doňup ýatyrdy* ‘donmuş hâldeydi’ ve 61. örnekteki *ýykylyp ýatan* ‘devrilmiş hâlde olan’ vb., dönüşüm sonrası durağan evreye işaret etmektedir.

(55) Nazar ilki bilen sallançaga baryp, *uklap ýatan* bábegiň, soň baryp, Kakajanyň maňlaýyndan ogşady. Iň soňundanam *uklap ýatan* jigisi Aýnanyň owadan ýüzüne, gara gaşlaryna seredip, uludan gaýgyly dem aldy. G. 53. [Nazar ilk olarak beşiğe gidip, *uyuyan* bebeğin, sonra gidip Kakacan’ın alnından öptü. En sonunda da *uyuyan* kardeşi Ayna’nın güzel yüzüne, kara kaşlarına bakıp derin, kaygılı bir nefes aldı.]

(56) Ortada *bulaşyp ýatan* zatlaryň baryny daşary çykardy. Koridorjagazda *pytyrap ýatan* köneje sübsäni alyp çogdamlap, onuň bilen içerini boldugyça süpürdi. KM. [Ortada kirlenmiş hâlde duran eşyaların hepsini dışarı çıkardı. Küçük koridorda dağılmış hâlde duran eskice süpürgeyi alıp desteleyip, onunla içeriyi olabildiği kadar süpürdü.]

(57) Açyk meýdanda, üsti ýapylmadyk we *çüýrâp ýatan* turbalar. İN. [Açık alanda üstü kapatılmamış ve çürümüş hâlde olan borular.]

(58) Ýerzeminde *saralyp ýatan* hapa suw. İN. [Bodrum katında saralmış hâldeki kirli su.]

(59) Hawa, boýnumyzdaky borç budur. Kalbymyzyň jümmüşinde üç asyrdan bäri *çöküp ýatan* webalyň agyrylygy we agyrysy bar. Derdimize ýene derdimizden başga dermanymyzam yok. İN. [Evet, boynumuzdaki borç budur. Kalbimizin derinliklerinde üç asırdan beri çökmüş olan vebalin ağırlığı ve ağrısı var. Derdimize yine derdimizden başka dermanımız da yok.]

(60) Duşman goşunyň sany köpdi. Özem patyşalyk goşun bolany üçin güýçlüdi. Ýeňjeklerine uly ynamlary bardy. Gýş aýlary bolany üçin Bug köli *doňup ýatyrdy*. DS. [Düşman ordusu kalabalıktı. Kendisi de padişahlık ordusu olduğu için güçlüydü. Yeneceklerine çok inanıyorlardı. Kış ayları olduğu için Bug gölü *donmuştu/donmuş hâldeydi*.]

(61) Ol bir salymdan pikirini üýtgetdi. Bir gapdalda tozanyň içinde *bulaşyp, ýykylyp ýatan* tünçä gözi düşdi. [O bir anda fikrini değiştirdi. Bir tarafta toza bulaşmış, *devrilmiş hâldeki* çaydanlığa gözü ilişti.]

¹⁷ Türk lehçelerinde *-p tur-* art-filinin de bitiş dönüşümlü eylemlerle birleşmesinde benzer bir durağan durum bildirme işlevinin ortaya çıkabildiği ile ilgili bk. Bacanlı 2010.

4. Sonuç

Bu çalışmada, Türkmençe art-fiillerin, birer kılınış işlemcisi olarak temel fiilin evre yapısı üzerinde ne tür değişikliklere yol açtığı gösterilmeye çalışılmıştır. Türkmençede kılınış işlemcisi işlevi gören art-fiiller, temel evre yapısı ön ya da son dönüşümlü olan fiilleri, sınıra dayalı yorumları baskılayarak dönüşümsüzleştirebilmekte; dönüşümsüz bir fiili ise başlangıç ya da bitiş sınırını vurgulayarak dönüşümlü hâle getirebilmektedir. Bu işlemler sırasında, *dinamik dönüşüm evresi + faaliyet, dizisel/çoğul eylemlerin başlangıcı, dizisel/çoğul eylemlerden oluşan bir süreç + son sınır*, son-dönüşümlülerde *dönüşüm-sonrası durağan evreyi belirleme* vb. ilgi çekici evre yapılarının belirebildiği de görülmüştür. Böylece art-fiiller, fiillerin kılınış evreleri üzerinde mikro işlemler yaparak, analitik yöntemle yapılan semantik üretimlerin dikkat çekici örneklerini oluşturmaktadır.

Kaynaklar

- AĞCAGÜL, S. (2009), *Aktionale Operatoren im Türkischen mit besonderer Berücksichtigung des Türki- und Irantürkischen*, Inauguraldissertation, Johannes Gutenberg-Universität Mainz.
- AKSAN, Y. (2003), “Kılınış Ulamına Yaklaşımlar ve Türkçede Kılınış”, *Günümüz Dilbilim Çalışmaları* içinde. İstanbul: Multilingual, 68-81.
- AYDEMİR, A. (2010), *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, Ankara: Grafiker.
- AYDEMİR, A. (2011), “Tuvacada Şimdiki Zaman”, *Bilig* 59: 53-66.
- ARAT, R. R. (1928), *Die Hilfsverben und Verbal-adverbien im Altaischen*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde. Wiemar.
- BACANLI, E. (2008), “Phase marking on initiotransformative verbs in Altay Turkic”, *Turkic Languages* 12/2. 170-186.
- BACANLI, E. (2009), *Kılınış Kategorisi ve Kılınışsal Belirleyici Olarak Yardımcı Fiiller*, Ankara: Asal Yayınları.
- BACANLI, E. (2010), “-(X)p tur-/(dur-) Art Fiilinin Durağanlaştırma İşlevi”, *Turkish Studies* 5/4: 119-132.
- BAYLIYEV, H. (1999), “Goşma İşlikler”, *Türkmen Diliniň Grammatikasy: Morfologiya* içinde. Ruh: Aşgabat.
- COMRIE, B. (1976), *Aspect*, Cambridge University Press.
- COŞKUN, V. (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- CSATÓ, É. Á. (2003), “A typology of Turkish double-verb constructions.” A. Sumru Özsoy (ed.) *Studies in Turkish Linguistics*, İstanbul: Bogaziçi University Press, s. 105-110.
- ÇAĞIRAN, Ö. (1998), “Türkmen Türkçesinde Tasvirî Fiiller”, *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5: 3-17.
- DEMİR, N. (1993), *Postverbien im Türkeitürkischen. Unter besonderer Berücksichtigung eines südanatolischen Dorfdialekts*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- DEMİR, N. (1994), “Birleşik Fiiller ve Vurgu: -iver- Şeklinin Görevlerini Tespitte Vurgunun Rolü”. *TDAY Belleten*, s. 83-94.
- DEMİR, N. (2013), “Kip Ekleriyle Kurulan Birleşik Fiiller”. *Leyla Karahan Armağanı*. Ankara: Akçağ, 389-398.

- DEMİRCİ, K. (2006), *Kazakh Verbal Structures and Descriptive Verbs*, Dunwoody Press., Maryland, USA.
- DOWTY, D.R. (1979), *Word Meaning and Montague Grammar*, Reidel, Dordrecht.
- ERGÖNENÇ-AKBABA, D. (2011), *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fülleri*, Ankara: Grafiker.
- GABAIN, A. von (1988), "Türkçede Fiil Birleşmeleri", *TDAY Belleten* 1953, 16-28.
- GÖKÇE, F. (2007), "Eski Türkçe {-GAlIr / -KAlIr} Eki Üzerine". *Türkbilg* 2007/14: 97-115.
- GÖKÇE, F. (2013), *Gramerileşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*, Ankara: TKAE Yay.
- GÜNŞEN, A. (2011), "Dîvânu Lugati't-türk'te "yaklaşma" bildiren fiiller", *Turkish Studies* 6: 1, 236-249.
- JOHANSON, L. (1971), *Aspekt im Türkischen: Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystem*, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Turcica Upsaliensia, 1. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- JOHANSON, L. (1995), "Mehrdeutigkeit in der türkischen Verbalkomposition". Erdal, Marcel & Tezcan, Semih (eds.) *Beläk Bitig. Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag* (Turcologica 23.) Wiesbaden: Harrassowitz. 81-101 [= "Türkçe Birleşik Fiil Yapılarında Çok Anlamlılık", Çev. Birsal Karakoç, baskıda].
- JOHANSON, L. (1996), "Terminality operators and their hierarchical status", Devriendt, Betty & Goossens, Lois & van der Auwera, Johan (eds.) *Complex structures: A functionalist perspective*, (Functional Grammar Series 17.) Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 229-258.
- JOHANSON, L. (2000), "Viewpoint operators in European languages", Dahl, Östen (ed.), *Tense and aspect in the languages of Europe*, Berlin & New York: Mouton de Gruyter. s 27-187.,
- JOHANSON, L. (2004), "On Turkic transformativizers and nontransformativizers", *Turkic Languages* 8: 180-190.
- KARA, M. (2005), *Türkmen Türkçesi Grameri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- KARADOĞAN, A. (2009), *Türkiye Türkçesinde Kılıf*, Ankara: Divan Kitap.
- KONONOV, A. N. (1956), *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazaka*, Moskva-Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR. [2001, İstanbul: Multilingual]
- KORKMAZ, Z. (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- KUTEVA, T. (2001), *Auxiliation: An Enquiry into the Nature of Grammaticalization*, Oxford University Press.
- MENGES, K. H. (1968), *The Turkic Languages and Peoples*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- NASILOV, D. M. (1972), "Zur Interpretation der Hilfsverben in den türkischen Sprachen", *Bilimsel Bildiriler* (Ankara, 1975), s. 505-511.
- PİLTEN, Ş. (2001), *Türkmen Türkçesinde Zaman*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- RENTZSCH, J. (2006), "Actionality operators in Uyghur", *Turkic Languages* 10: 2, 193-219.
- SCHÖNIG, C. (1984), *Hilfsverben im Tatarischen: Untersuchungen zur Funktionsweise einiger Hilfsverbverbindungen*, Wiesbaden: Franz Steiner.
- SIMITH, C. (1991), *The parameter of aspect*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- ŞAHİN, S. (2008), *Türkmen Türkçesinde Tasviri Füller Üzerine Örnekli Çalışma*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- TAN, A. (2005), *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fülleri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.

TÜRKMENÇEDE KILINIŞ İŞLEMCİSİ OLARAK ART-FİLLER

- TATEVOSOV, S. (2002), "The parameter of actionality". *Linguistic Typology* 6: 317-401.
- TULUM, M. M. (1997), *Özbekçede Tasvir Yardımcı Fiilleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- TURGUNBAYER, C. (2008), "Kırgız Türkçesindeki bol- Fiilinin İşlevleri ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları". *Türkbilim*, 2008/15: 126-135.
- UĞURLU, M. (2003), "Türkiye Türkçesinde "Bakış" (Aspektotempora)", *Türkbilim* 2003/5, 124-133.
- VENDLER, Z. (1957), "Verbs and times", *The Philosophical Review* 66: 143-160.
- VERKUYL, H. J. (1972), *On the Compositional Nature of the Aspects*, Reidel, Dordrecht.
- YULDAŞEV, A. A. (1965), *Analiticheskiye formı glagola v tyurskix yazıkax*, Moskova: Izdatel'stvo Nauka.
- YÜCE, N. (1973), *Gerundien im Türkischen*, Inauguraldissertation, Johannes Gutenberg-Universität zu Mainz.

Örnekler için taranan kaynaklar

- GG.** *Gökdepe Galasy*, NargylyçHojageldiyew, Çaç Döredijilik-önümçilik Birleşigi, Aşgabat-1991
- DS.** *Dirilik Suwy*, Roman. Öwezduurdy Nepesow: <http://nepesov.info/Works/DIRILIK.html>
- G.** *Göreş*, Çary Aşyr, Aşgabat: Türkmenistan neşirýaty,1986.
- OB.** *Oýlanma Bayry*, KerimGurbannepesow,1995.
- KM.** *Köne Mülk*, Roman, Öwezduurdy Nepesow: <http://nepesov.info/Works/Kone.html>
- SE.** *Saylanan Eserler*, GurbannazarEzizow. Bereket-Bina, 1995.
- A.** *Aýpi Hakynda Rowayát: Gysga roman*. Ak Welsapar. Stockholm: Gün neşirýaty, 2010. http://www.gunesh.org/turkmen/aypi_rowayat_gysga_roman.pdf
- BT.** *Böwsülen Tümlük: Roman*. Ak Welsapar. Stockholm: Gün neşirýaty, 2004. <http://www.gunesh.org/turkmen/bowsulen%20umluk.pdf>
- J.** *Japbaklar: Powest we hekayalar*, Berdi Kerbabaýev, Aşgabat: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2007.
- KB.** *Kepebaş: Roman*, Ak Welsapar,. Stockholm: Gün neşirýaty, 2002, <http://www.gunesh.org/turkmen/kepebash.pdf>
- TK.** Türkmen Kültür. <http://www.turkmenkultur.com>
- ZT.** *Zaman: Türkmenistan*. <http://zamanm.com>
- Trt.** <http://www.trtturkmen.com>

İN. İnternet örneklerinin alındığı diğer siteler

- http://www.mugallym.narod.ru/kitaplar/danalar_kitaby/29.html
- <http://www.turkmenler.org>
- <http://www.ertir.com>
- <http://e-mekdep.com/bolumler/edebiyat/sahyrlaryn-biografiyasy/kerim-aga-biografiyasy/>
- http://www.nhc.no/filestore/Publikasjoner/Rapporter/2013/Rapport_2_13_TUR_web.pdf
- <http://www.turkmencafe.com>
- <http://gospelgo.com/a/turkmen/gen.htm>
- <http://www.ekizler2.com>
- http://www.rus.ocabookforum.com/rustamova_o/
- <http://www.azathabar.mobi/a/25152531/i9.html>

Alternatif terimler listesi

art-fiil [postverb], tasvirî fiil, ekleşik fiil, yardımcı fiil
dönüşümlüler [transformatives], sınır vurgulayanlar
dönüşümlüleştirme [transformativization], vurgulama
dönüşümsüzler [nontransformatives], sınır vurgulamayanlar, süreçli fiiller
erişmeler [achievements], olmalar, erişiler
faaliyetler [activities], aktiviteler, edimler
görünüş [aspect], bakış, bakış açısı, aspekt
hâller [states], durumlar
kılmış [aksionsart, actionality], sözlüksel görünüş
kiplik [modality], kipsellik
ön-dönüşümlüler [initiotransformatives], ön sınırı vurgulayanlar, başlangıç sınırlılar, başlangıç dönüşümlüler
son-dönüşümlüler [finitransformatives], bitiş sınırlılar, bitiş-dönüşümlüler, son sınırı vurgulayanlar
sonlu [telic], telik, bitimli, son noktalı
sonsuz [atelic], atelik, bitimsiz, son noktasız
tamamlamalar [accomplishments], başarılar
yeniden yapılandırma [recategorization], yeniden kategorizasyon, kılmış değişikliği, yeniden sınıflama
diziselleştirme [serialization], tekrarlama, seri anlatım
kılmış ibaresi [actionalphrase], kılmış birliği, devinim öbekleri